

УДК 347.77 (477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.09>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРАВА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Поварчук Неля Сергіївна,

здобувач вищої освіти ступеня доктора
філософії 2 курсу кафедри державно-
правових дисциплін

(Міжнародний гуманітарний
університет, м. Одеса, Україна)

Тицька Яна Олександрівна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін

(Міжнародний гуманітарний
університет, м. Одеса, Україна)

Сучасне суспільство в умовах розвитку інформаційних технологій, котрі покликані покращити якість життя, стоїть перед викликами, пов'язаними з необхідністю ефективно упорядкувати суспільні відносини, що реалізуються за допомогою сучасних інформаційних технологій. Інформаційні технології починають диктувати свої умови, котрі потребують правового аналізу як з позиції теорії, так і з позиції правозастосовчої практики. Будь-який науковий напрям, що досяг певного ступеня зрілості, пов'язаного з науковим осмисленням його ролі в регулюванні суспільних відносин, неминуче потребує визначеності в питанні структурування.

Мета дослідження полягає в аналізі сучасних підходів до структуризації права інформаційних технологій, або ІТ-права, їх узагальнення для визначеності змісту навчальної дисципліни «Право інформаційних технологій», або ІТ-права.

Здійснено аналіз різних підходів щодо структури права інформаційних технологій (ІТ права) та інформаційного права. Розглянуто три основних підходи до структуризації права інформаційних технологій: дихотомічне структурування, тричленна структура та відмова від будь-якої структуризації права інформаційних технологій.

Запропоноване власне бачення структури права інформаційних технологій, котре базується на дихотомічному підході до структурування.

Зроблено висновок, що при структуризації необхідно враховувати подвійне підпорядкування, в котрому знаходиться право інформаційних технологій: з одного боку – це право, з іншого – інформаційні технології. Наголошено, що право інформаційних технологій має комплексний характер, а це означає, що воно включає в себе систему окремих правових навчальних дисциплін (конституційне право, цивільне право, кримінальне право, фінансове право тощо), котрі є певними зрізами права інформаційних технологій в цілому.

Ключові слова: право інформаційних технологій, ІТ-право, інформаційне права, цифрове право, структуризація права, загальна та особлива частини.

THEORETICAL ASPECTS OF THE STRUCTURING OF INFORMATION TECHNOLOGY LAW

Povarchuk Nelya Serhiyivna,
Applicant of a Higher Education Degree
of Doctor of Philosophy, 2nd year
of the Department of State
and Legal Disciplines
(International Humanitarian University,
Odesa, Ukraine)

Tytska Yana Oleksandrivna,
Doctor of Law,
Associate Professor at the Department
of State and Legal Disciplines
(International Humanitarian University,
Odesa, Ukraine)

Modern society in the conditions of the development of information technologies, which are designed to improve the quality of life, faces modern challenges related to the need to effectively organize social relations implemented with the help of modern information technologies. Information technologies are beginning to dictate their conditions, which require legal analysis both from the standpoint of theory and from the standpoint of law enforcement practice. Any scientific direction that has reached a certain degree of maturity associated with the scientific understanding of its role in regulating social relations inevitably needs certainty in the matter of structuring.

The purpose of the study is the analysis of modern approaches to the structuring of the law of information technologies, or IT law, their generalization for the certainty of the content of the educational discipline «Law of information technologies» or IT law.

An analysis of various approaches to the structure of information technology law (IT law) and information law was carried out. Three main approaches to the structuring of information technology law are considered: dichotomous structuring, tripartite structure and rejection of any structuring of information technology law.

A specific vision of the structure of information technology law is proposed, which is based on a dichotomous approach to structuring.

It was concluded that during structuring, it is necessary to take into account the double subordination in which the right of information technologies is located: on the one hand, it is a right, on the other, information technologies. It is emphasized that the law of information technologies has a complex nature, which means that it includes a system of separate legal educational disciplines (constitutional law, civil law, criminal law, financial law, etc.), which are certain sections of the law of information technologies as a whole.

Key words: information technology law, IT law, information law, digital law, structuring of law, general and special parts.

Право інформаційних технологій є відносно новим напрямом юридичного знання. Особливо відчутно це проявляється у вітчизняній правовій науці, котра останні десятиліття впевнено стає складовою частиною загальносвітової юридичної доктрини і досліджує категорії «ІТ право», «право інформаційних технологій», «цифровізація права» тощо не лише в національному, але й наднаціональному та міжнародному значенні. У вітчизняній літературі все частіше зустрічаються публікації, присвячені

визначенню правової природи права інформаційних технологій (ІТ права), пошуку його місця в системі національного права тощо. Юридична наука тим самим виходить за межі вузьких рамок юридичних традицій і догм середини минулого століття про те, що «шлях виникнення нових галузей призведе до появи трамвайно-тролейбусного, банно-прального і бакалійно-гастрономічного права», яку досі полюбляють цитувати та інтерпретувати в різних варіаціях у сучасних дослідженнях [1, с. 108].

Будь-який науковий напрям, що досяг певного ступеня зрілості, пов'язаного з науковим осмисленням його ролі в регулюванні суспільних відносин, набуває властивостей системності, що неминуче потребує визначеності в питанні структурування. Структура права інформаційних технологій визначається як внутрішня системна побудова відповідної навчальної дисципліни і всієї сфери правових досліджень.

Разом з тим, в даний час акумульований значний масив наукових досліджень в області права інформаційних технологій, що потребують систематизації, і, як наслідок, актуалізує пошук у напрямку структуризації права інформаційних технологій.

Останнім часом зростає кількість зарубіжних і вітчизняних досліджень, присвячених праву інформаційних технологій. Необхідно зазначити, що окремі аспекти окресленої у статті проблематики були предметом вивчення таких зарубіжних і вітчизняних науковців, як: Т. Бачинський, Г. Виноградова, Р. Еннан, А. Карцхія, Б. Кормич, В. Кравчук, О. Марценюк, К. Пестова, О. Селезньова, О. Сімсон, Є. Харитонов, О. Харитонова, Б. Шахназаров, О. Яворська та інші.

Водночас, попри здійснення наукових розвідок у зазначеному напрямі, ряд аспектів потребують подальшого вивчення, зокрема недостатньо висвітлено особливості структуризації права інформаційних технологій, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Мета дослідження полягає в аналізі сучасних підходів до структуризації права інформаційних технологій, або ІТ-права, їх узагальнення для визначеності змісту навчальної дисципліни «Право інформаційних технологій», або ІТ-права.

У вітчизняній юридичній літературі значна увага приділяється структурним особливостям інформаційного права. Що ж стосується структури права інформаційних технологій чи ІТ права, то в науковій літературі це питання спеціально не обговорюється за винятком незначної кількості публікацій. Останнім часом в юридичній літературі ІТ-право розглядають як невід'ємну частину інформаційного права або навіть ототожнюють з останнім. При цьому звертає на себе увагу той факт, що одні й ті ж самі проблеми досліджуються в працях з інформаційного та з ІТ-права, з тією лише різницею, що в більш давніх публікаціях використовується термін «інформаційне право», а в публікаціях останніх 10-15 років використовується термін «право інформаційних технологій», «цифрове право» чи «ІТ-право», тобто є більш сучасною варіацією терміну «інформаційне право». Саме тому, досліджуючи питання структури права інформаційних технологій, нами будуть проаналізовані структурні особливості інформаційного права і права інформаційних технологій.

В теорії наукових досліджень відзначається, що структуризація системи є необхідною умовою її вивчення та дозволяє виділити, а потім описати її суттєві ознаки, визначити спільні характерні особливості, притаманні всім елементам правової науки та встановити характерні лише для інформаційного права особливості правового регулювання. В той же час, поглиблене дослідження структури інформаційного права як системи дасть можливість показати цілісність такої системи та визначити рівні відповідності окремих інститутів [2, с. 35].

Для права інформаційних технологій (ІТ-права, цифрового права, інформаційного права), як правило, характерне дихотомічне структурування, засноване на виділенні

загальної та особливої частини. Такий підхід до структури права інформаційних технологій багато в чому пояснюється використанням в якості зразка класичного підходу до будь-якої галузі права. При цьому вчені по-різному визначають зміст згаданих частин. Так, на думку В. Хахановського система інформаційного права структурно поділяється на дві частини: загальну та особливу. У загальній частині зосереджені норми, які встановлюють основні поняття, загальні принципи, правові форми і методи правового регулювання діяльності в інформаційній сфері. Викладається зміст предмета і метода правового регулювання інформаційних відносин, дається характеристика джерела інформаційного права. Дається характеристика системноутворювальних начал інформаційного права, правове регулювання відносин при здійсненні права на пошук, отримання і використання інформації; при самостійному обігу інформації; при обігу документованої інформації; при встановленні правового режиму інформаційних технологій, а також інформаційної безпеки. Формулюються правові проблеми Інтернет як віртуальної інформаційної сфери. Особлива частина включає в себе окремі інститути інформаційного права, в яких згруповані близькі за змістом інформаційні правові норми. Це дві групи інститутів. Інститути, що містять норми, які регулюють суспільні відносини в сфері обігу відкритої, загальнодоступної інформації (інститут інтелектуальної власності щодо інформаційних об'єктів, інститут масової інформації, інститути бібліотечної і архівної справи), та інститути інформації обмеженого доступу (інститути державної і комерційної таємниці, інститут персональних даних). Набір таких інститутів не виключає їх доповнення новими інститутами (банківської, службової таємниці і т. п.) [3, с. 57].

В той же час, О. Селезнева говорить про те, що система інформаційного права як науки перебуває у стадії формування та розвитку [4]. У своєму дослідженні даний науковець пропонує виходити з загальноприйнятого теоретичного підходу до нормативного характеру системи права, визначаючи наступні елементи системи інформаційного права:

1. Загальна частина інформаційного права:
  - інститут інформаційних правовідносин;
  - інститут права людини на інформацію;
  - інститут інформаційних прав та свобод громадян;
  - інститут права власності на інформацію;
  - інститут державної інформаційної політики;
  - інститути інформаційних послуг.
2. Особлива частина інформаційного права:
  - а) зв'язкове право;
  - б) обліково-бібліотечне право;
  - в) інститут інформаційної безпеки держави;
  - г) інститут охорони та захисту персональних даних;
  - д) міжгалузеві інститути [4].

Такий підхід характеризує загальноновизнану практику систематизації законодавства. Визначаючи за основний критерій дослідження інформаційного права саме нормативні документи, така систематизація має право на існування та доктринальне дослідження. Схожу за підходом, проте відмінну за структурою систему надає у своєму дослідженні В. С. Цимбалюк, який визначає не дві частини інформаційного права, а три: загальну, особливу та спеціальну [5]. Одним із перших запропонованих систематизаційних підходів щодо структуризації інформаційного права було визначення умовного поділу на дві частини: приватно-правового регулювання (на рівні правочинів, звичаїв, угод, традицій, норм суспільної моралі, корпоративної етики);

публічно-правового (державного) регулювання [6]. Проте дана система не набула достатнього поширення та не стала загальноновизнаною в доктрині інформаційного права.

Одна з пропозицій, що стосується систематизації інформаційного права міститься в роботі Б. Кормича «Інформаційне право». В питанні структури інформаційного права вчений виходить зі структури, що притаманна всім юридичним дисциплінам, а саме виділення загальної та особливої частини. У розділах Загальної частини визначено основні теоретичні положення, принципи й поняття інформаційного права, специфіку основних його інститутів. Ключовим у Загальній частині є аналіз прав і свобод людини в галузі інформації та механізмів їх реалізації, які по суті є основою інформаційного права взагалі. В Особливій частині розглянуто основні аспекти практичного регулювання інформаційних відносин та інформаційної діяльності. Відповідно до ключової класифікації інформації на відкриту та з обмеженим доступом. Особливу частину поділено на два розділи, в одному із яких висвітлено питання регулювання обігу інформації з обмеженим доступом, у другому – інформаційну діяльність у сфері відкритої інформації, зокрема, питання регулювання зв'язку й телекомунікацій, Інтернет, розповсюдження масової інформації тощо [7].

Таку ж позицію займає Г. Виноградова, котра пропонує наступну структуру: загальна та особлива частини. «Загальна частина інформаційного права об'єднує норми, які визначають основні поняття, загальні принципи, форми та методи правового регулювання діяльності в інформаційній сфері, джерела інформаційного права. У цій частині схарактеризовано предмет правового регулювання, а саме: представлені поняття інформаційних відносин, їх класифікація, визначається правовий статус суб'єктів інформаційних відносин. У Загальній частині також схарактеризовано правове регулювання відносин під час реалізації фізичними та юридичними особами права на інформацію; при встановленні правового режиму інформаційних технологій і засобів їх забезпечення. Особлива частина інформаційного права розглядає окремі інститути інформаційного права, в яких об'єднано правові норми, які регулюють однорідні суспільні відносини. Зазвичай виокремлюють інститути, які: 1) містять норми, що регулюють відносини з приводу обігу відкритої інформації; 2) містять норми, що регулюють відносини з приводу обігу інформації з обмеженим доступом» [8, с. 16].

На дихотомічному характері внутрішньої структури інформаційного права наполягає А. Куліш. На його думку, система інформаційного права складається із загальної та особливої частин. У загальній частині наводяться норми, що встановлюють основні поняття, загальні принципи, правові форми й методи правового регулювання діяльності в інформаційній сфері. Викладається зміст предмета й методу правового регулювання інформаційних відносин, дається характеристика джерела інформаційного права. Особлива частина містить дві групи інститутів інформаційного права, в яких згруповано близькі за змістом інформаційні правові норми. Інститути, що мають норми, які регулюють суспільні відносини у сфері обігу відкритої загальнодоступної інформації (інститут інтелектуальної власності щодо інформаційних об'єктів, інститут масової інформації, інститути бібліотечної й архівної справи), та інститути інформації з обмеженим доступом (інститути державної й комерційної таємниці, інститут персональних даних). Наявність таких інститутів не виключає їх доповнення новими інститутами (банківської, службової таємниці й ін.) [9].

У даний час чітка структура системи інформаційного права відсутня, проте в доктрині права є погляди щодо переліку норм права, що складають Загальну частину, серед них норми, що регулюють: загальні положення (поняття і види інформації, суб'єкти інформаційного права, система інформаційного права, взаємозв'язок

інформаційного права з іншими галузями права тощо); принципи; предмет і метод правового регулювання; джерела інформаційного права; юридичну відповідальність в інформаційній сфері та інші питання. Що стосується Особливої частини, то вона складається з окремих інститутів інформаційного права, в яких згруповані близькі за значенням і сутністю інформаційні правові норми. Зв'язок між ними носить «об'єктивний характер». Особлива частина інформаційного права включає: структурні підрозділи (норми, інститути, субінститути), які групуються у дві основні підгалузі інформаційного права:

- інформаційне економічне право (регулює порядок здійснення в інформаційній мережі електронної економічної діяльності: електронної торгівлі, інтернет-банкінгу, електронного консалтингу, електронного рекламінгу, інтернет-страхування тощо);

- інформаційне гуманітарне право (регулює порядок здійснення в інформаційній мережі економічної гуманітарної діяльності щодо забезпечення державою інформаційних прав фізичних осіб, у тому числі шляхом створення та функціонування систем електронного адміністрування).

Іншим напрямком виступає забезпечення державою інформаційних прав громадян, у тому числі на вільний обіг незахищеної (що знаходиться у відкритому доступі) інформації, її збір, обробку і поширення в електронній формі. Таким чином, якщо Загальна частина інформаційного права представлена переважно з сукупності норм, що регулюють загальні положення різногалузевих інформаційних відносин, то Особлива частина представлена з сукупності норм, окремих правових інститутів, що регулюють різногалузеві інформаційні відносини. Виділяють ще й спеціальну частину в структурі інформаційного права, яка, наприклад, включає: правовідносини у сфері засобів масової інформації (медіаправо); правовідносини у сфері інформатизації, у сфері науки, інформаційної культури, бібліотечної, архівної, статистичної та інших галузей інформаційної діяльності; правовідносини в інформаційному праві; в інших сферах діяльності [10, с. 17-18].

Осібним в цьому ряду є підхід до структуризації ІТ-права, запропонований Є. Харитоновим. На думку вченого, структура ІТ-права у вузькому сенсі виглядає наступним чином: 1) загальні положення цивільного законодавства, що стосуються відносин у сфері ІТ (ІТ-відносин); 2) положення цивільного законодавства, що стосуються суб'єктного складу ІТ-відносини; 3) положення цивільного законодавства, що стосуються прав інтелектуальної власності; 4) положення цивільного законодавства, що стосуються договорів у сфері ІТ; 5) положення цивільного законодавства, що стосуються недоговорних відносин у сфері ІТ; 6) положення цивільного законодавства, що стосуються спадкування у сфері ІТ-відносин; 7) положення сімейного законодавства, що стосуються прав подружжя на продукти ІТ, захисту прав неповнолітніх членів сім'ї у ІТ-відносинах тощо [11, с. 194].

Своєрідну точку зору висловлюють автори підручника «ІТ право» під загальною редакцією О. Яворської: «ця галузь не може бути структурована за інститутами, субінститутами, підгалузями тощо, оскільки йдеться насамперед про особливі прояви суспільних відносин у новому для них середовищі – цифровому» [12, с. 5].

По суті такий підхід є доволі розповсюдженим у вітчизняній юридичній літературі, присвяченій ІТ праву (цифровому праву чи праву інформаційних технологій). Дослідники в галузі права цифрових технологій або ІТ права виходять з того, що даний напрям наукових досліджень не має вираженої галузевої приналежності, сформований на стику різних галузей права та не охоплюється існуючими науковими спеціальностями. Такий стан речей в певній мірі пояснюється «молодістю» права інформаційних технологій.

Аналіз різних підходів до структуризації дозволяє запропонувати власне бачення структури права інформаційних технологій. На наш погляд, структура права інформаційних технологій може виглядати наступним чином: загальна частина, в котрій будуть відображені питання статусу права інформаційних технологій, предмета та об'єкта права інформаційних технологій, методології, системи принципів права інформаційних технологій, джерел прав інформаційних технологій, систематизації, особливостей правових відносин у цифровому середовищі, міжнародних стандартів в сфері права інформаційних технологій; особлива частина – присвячена основним інститутам права інформаційних технологій: електронні документи та електронне документознавство, правове регулювання електронних розрахунків, електронна комерційна діяльність, охорона авторських і суміжних прав у цифрових відносинах, договірні зобов'язання у цифровому середовищі тощо. Дана варіація до структури права інформаційних технологій не є усталеним підходом, а – запрошення до наукових пошуків.

Підводячи підсумок загальнотеоретичному аналізу структурних особливостей права інформаційних технологій цілком очевидно, що при структуризації необхідно враховувати подвійне підпорядкування, в котрому знаходиться право інформаційних технологій: з одного боку – це право, з іншого – інформаційні технології. Слід пам'ятати, що право інформаційних технологій має комплексний характер, а це означає, що воно включає в себе систему окремих правових навчальних дисциплін (конституційне право, цивільне право, кримінальне право, адміністративне право, банківське право, фінансове право тощо), котрі є певними зрізами права інформаційних технологій в цілому. І ця особливість має враховуватися при структуруванні права інформаційних технологій.

Цілком очевидно, що в питанні структури права інформаційних технологій не може бути єдиного підходу. Але при цьому ігнорування загальних вимог до структуризації права інформаційних технологій веде до створення курсів, що є допоміжними дисциплінами в рамках адміністративного, цивільного, фінансового тощо права. Все це дозволяє говорити про ряд проблем, що обумовлені двома обставинами. По-перше, спостерігається невизначеність в змісті навчальної дисципліни «Право інформаційних технологій» («ІТ-право», «Інформаційне право»), оскільки різні автори включають до її складу неоднаковий зміст. По-друге, має місце нестача навчального та методичного матеріалу з особливої частини, що і призводить до різного змістовного наповнення цієї частини навчальної дисципліни.

Список використаних джерел:

1. Галесник Л. О проблемах системы права. *Советское государство и право*. 1957. № 2. С. 105-111.
2. Новицький А. Щодо питання структуризації інформаційного права як наукової категорії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 4 (8). С. 34-38.
3. Хахановський В. Структура та завдання навчальної дисципліни «Інформаційне право». *Правова інформатика*. 2006. № 3 (11). С. 54-58.
4. Селезньова О. Теоретико-методологічні основи інформаційного права України : моногр. Чернівці : Місто, 2014. 408 с.
5. Цимбалюк В. Кодифікація інформаційного законодавства України: дис. ... на здобуття докт. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 376 с.
6. Основи інформаційного права України: навч. посіб. / В. Цимбалюк, В. Гавловський, В. Брижко [та ін.] ; за ред. М. Швеця. 2-ге вид. (переробл. і доп.) К. : Знання, 2009. 414 с.

7. Кормич Б. А. Інформаційне право. Підручник. Харків : БУРУН і К., 2011. 334 с.
8. Виноградова Г. В. Інформаційне право України: Навч. посіб. К. : МАУП, 2006. 144 с.
9. Куліш А. М. Інформаційне право України : навчальний посібник / А. М. Куліш, Т. А. Кобзева, В. С. Шапіро. Суми : Сумський державний університет, 2016. 108 с.
10. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційне право: навчальний посібник. К. : Київський університет ім. Б. Грінченка, 2020. 136 с.
11. Харитонов Є.О. Право інформаційних технологій. Енциклопедія соціогуманітарної інформології. С. 190-194.
12. ІТ право / за заг. ред. проф. О.С. Яворської. Львів : Видавництво «Левада», 2017. 470 с.